

Рецензії

Л. М. Ємельяненко

Культурний імператив соціально-економічного розвитку: цивілізаційний аспект

Сьогодні, в умовах нестабільності та невизначеності соціально-економічних процесів, обумовлених дією багатьох факторів глобального розвитку, особливої актуальності набуває пошук нових чинників, спроможних прискорити економічне зростання та знизити соціальну напругу в суспільстві. Саме тому в науковій думці актуалізувався дискурс стосовно оцінювання впливу культури на економічне зростання й, навпаки, економічного розвитку на культуру, що викликає необхідність визначити особливості культурного імперативу в соціально-економічному розвитку у цивілізаційному вимірі з позицій міждисциплінарного підходу.

Безперечно, постійні спроби теоретичного осмислення культури зарубіжними та українськими науковцями є закономірним явищем, тому що культура як процес за своєю природою динамічна, а деякі її визначення застарівають і не можуть відповідати певному етапу як культурно-історичного, так і соціально-економічного розвитку. Соціальна значимість і затребуваність усвідомлення феномену культури особливо активізувалися в умовах цифрової трансформації соціально-культурного простору суспільства. Дискурс стосовно питання, чи є культура і мистецтво драйверами економічного зростання, стає усе більш популярним серед дослідників, зайнятих аналізом можливих напрямів сталого розвитку.

Для України, яка взяла курс на євроінтеграцію, спираючись на соціокультурні виміри глобалізації, стратегічно важливим постає питання

щодо формування такої культурної політики, яка була б спроможна задовольняти культурні потреби й відповідати основним принципам культурної політики ЄС, де визнання проблем культурної сфери є такими, що першочергово належать до справ національних урядів. Слід зазначити, що в системі державного управління України й до цього часу одним із принципових підходів до обґрунтування державної політики є положення, відповідно до якого, розробляючи й реалізуючи стратегічні документи, економіку вважають базисом суспільного розвитку, а культуру, ідеологію, духовно-моральну складову життя – похідною від економіки. І хоча в період 2014-2019 рр. були зроблені важливі кроки у напрямі посилення соціально орієнтованого курсу влади, проте заходи щодо визначення й механізму взаємозв'язку і взаємообумовленості економіки і культури та його імплементації на практиці мали несистемний характер, сьогодні, в період глобальної економічної кризи, обумовленої пандемією, культура знову опинилася поза увагою й знову потребує пошуку відповіді на питання: як цінності та переконання впливають на економічну поведінку населення; які компоненти культури впливають на економічне зростання; який механізм культурної децентралізації найбільш результативний для підвищення якості життя в регіонах.

У цьому контексті автори рецензованої монографії¹ справедливо наголошують, що культура – це духовний

¹ Давимука С. А., Федулова Л. І. *Культурний імператив соціально-економічного розвитку: цивілізаційний аспект*: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 526 с.

і матеріальний прогрес людства на шляху до якісного вдосконалення усіх сторін суспільної життєдіяльності. І головне, що це не самоцінність культури як такої, а те – як вона сприяє поліпшенню життя кожної конкретної людини і суспільства загалом. Тому у монографії мова йде як про сам феномен поняття «культура», так і про сферу культури як складову економіки, про ті зміни, які відбуваються в інституційному середовищі культурної діяльності і в самих принципах функціонування організацій культури внаслідок соціально-економічних змін.

Саме тому, спираючись на зазначені передумови та підходи, автори монографії ставили за мету викласти системне бачення культури не лише як феномену суспільного буття, але й як імператива соціально-економічних процесів з позицій цивілізаційного підходу, який об'єднує культуру як матеріально-технічну та духовно-творчу складові в ролі першоджерела будь-якого розвитку, враховуючи глобальні та локальні виклики, які стоять сьогодні перед людиною, суспільством, економікою. Важливо, що усі аспекти дослідження авторів стосувалися не лише світу загалом, а й специфіки української дійсності, яка є відображенням багаторічної боротьби за право на існування власної культури, мови, державності.

Рецензована монографія складається із семи розділів, які композиційно цілісно і логічно розкривають сутність заявленої тематики дослідження.

Так, у першому розділі «Сучасний соціокультурний процес у цивілізаційному вимірі» розкрито сутність та особливості сучасного соціокультурного процесу з позицій цивілізаційного підходу, визначено й обґрунтовано роль культурного імператива з наголосом на те, що людина є системоутворюючим ядром культури, тому так важливо розуміти склад і характер цінностей у соціокультурному процесі. Розкрито також відмінності між понят-

тями «культура» і «мистецтво» та охарактеризовано інноваційні культурні форми, які складаються сьогодні під дією технологічних та інституційних факторів.

У другому розділі «Глобальні тенденції розвитку культури» проаналізовано вплив економічної та технологічної глобалізації на розвиток культури та показано способи взаємодії культури у процесі глобалізації, взаємозв'язку різних культурних традицій, зразків і цінностей, розглянуто просторово-часові та організаційні аспекти культурної глобалізації.

Третій розділ «Культура в умовах цифрової трансформації (цифровізації) суспільства» автори монографії присвячують аналізу впливу технологічних факторів на розвиток культури, надаючи перевагу розгляду цифрової модернізації суспільства, що в свою чергу обумовлює особливості цифрової культури, й на практичних прикладах показують реальні нюанси процесу цифровізації культури і мистецтва, проєктуючи цифрове майбутнє культури та прогнозуючи роль і місце людини в цифровій цивілізації, та обґрунтовують необхідність формування цифрових культурних компетенцій.

Одним із ключових розділів слід вважати четвертий – «Економіка культури та культурна економіка», де культура розглядається як сфера економічних відносин, обґрунтовується роль економічної культури в умовах сучасного культурного розвитку, визначаються особливості культурного капіталу. Автори наводять переконливі аргументи на користь феномену креативної економіки та креативних (культурних) індустрій, розкривають процес формування ринку культурних (креативних) товарів / послуг і пропонують методичні аспекти економічного ототожнювання культури. Практика показує, а автори монографії це доводять, що сьогодні культурні / креативні індустрії можуть використовувати новий бренд

України для просування творчого продукту та зміцнення іміджу держави. Позиціонування України як провідного креативного середовища передбачає координацію зусиль різних установ на всіх рівнях. При цьому входження України у співтовариство цивілізованих держав пов'язане з одночасним піднесенням ролі культури в самому українському суспільстві, розповсюдженням знань як основного з ресурсів світоглядно-ціннісних перетворень.

П'ятий розділ «Культурна політика» вміщує результати дослідження особливостей культурної політики в умовах глобалізації та посилення ролі соціалізації суспільних процесів. Автори пропонують та обґрунтовують соціально-культурні пріоритети держави та вказують на необхідність зміни підходів до державного регулювання культури та до формування сучасного інституційного середовища розвитку сфери культури, приділяючи серйозну увагу питанням культурної безпеки.

Заслужує на увагу шостий розділ «Культура в модернізаційних процесах України», де розкрито особливості модернізації національної культури, стан і проблеми міжнародного культурного обміну, охарактеризовано культурні цінності та ментальність українського суспільства, роль культури в духовному житті українського соціуму, виявлено сучасні практики ставлення молоді до культури в українському суспільстві, визначено принципи та особливості формування нових моделей корпоративної культури та проаналізовано стан розбудови громадянського суспільства та громадянської культури. Важливо зазначити, що автори пропонують розглядати культуру у межах соціокультурного контексту українського народу з позицій цивілізаційного підходу, коли завдання національної самоідентифікації повинні мати не етнічний, а культурний характер, вони мають бути пов'язані не тільки і не

стільки з пошуками основ такої самоідентифікації в минулому, а більше зі створенням їх у сьогоденні для вибудовування реальних можливостей щодо формування національної єдності держави у сучасному і в майбутньому.

Розділ сьомий – «Нова роль культури в соціально-економічному розвитку регіонів» – розкриває сутність культурного середовища регіонів та обґрунтовує положення про необхідність врахування процесів культурної децентралізації в умовах реалізації нової регіональної політики в Україні та формування територіальної культурної політики. Окремо розкриваються методичні підходи до оцінювання культурної економіки території. Аналізуючи соціально-економічні реалії, автори переконують, що диверсифікація культурного життя в державі потребує врахування положення, що культура є чинником економічного розвитку будь-якої території. Особливої значущості це розуміння набуває вже сьогодні в регіонах, які володіють високим потенціалом культурної і природної спадщини. Тому в умовах здійснення реформи децентралізації влади використання культури як чинника розвитку регіону має ґрунтуватися на соціокультурному проектуванні, яке об'єднує програми, побудовані за логікою економічного розвитку та на принципах соціально-культурної дії. Сфера культури і мистецтва й надалі має відігравати важливу роль у формуванні гідної якості життя для населення і соціально-економічної привабливості регіону.

Слід відзначити потужний науковий рівень монографії, оскільки її теоретичну базу склали твори класиків філософії і соціології культури, символічного підходу, а також феноменологічної антропології, культурології, теоретичні розробки вітчизняних філософів і соціологів культури, що розвивають ідеї системності і еволюціонізму, а також структурного функціоналізму стосовно культурних систем. Окрім

того, в процесі дослідження автори критично оцінювали переосмислення традиційного підходу до культури у межах культурології, одним із завдань якої сьгодні є створення узагальнюючої картини соціокультурної реальності. Важливим є те, що, відштовхуючись від уявлення про культуру, як про все, що створене руками і розумом людини, автори монографії розглядають її як макросистему, в якій економіка є однією з підсистем разом з ідеологією, ідейним та інституціональним комплексами. Отже, помітними є акцентування уваги на розкриття економічної сфери людської діяльності як культурного комплексу в межах культури як системної цілісності.

Безперечно, зроблений авторами акцент на економічній культурі (культурі економіки) та аналізі емпіричних досліджень вносить помітний внесок у створення нових парадигм і концепцій, узагальнених на новому рівні сучасних знань у галузях економічної теорії, політології, соціології та інших наук. Зазначене допоможе з'ясувати зв'язок економічного і політичного устрою суспільства (ринок, держава – демократія), оцінити взаємовплив систем цінностей і економічного устрою, виявити причини регіональної відсталості і дисбалансів, невдач та помилок у сприйнятті реформ і механізмах їх втілення, усвідомити особливості

актуальної культури споживання і науково обґрунтувати відповідну методологію культурології, економічних і соціальних наук як основи для вироблення адекватних цивілізаційним викликам стратегії і політики.

Основні теоретичні положення і висновки, відображені в монографії, можуть бути використані для забезпечення вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного та культурного розвитку як на державному рівні, так і на рівні регіону: під час прогнозування і розроблення програм територіального розвитку, державних цільових програм; для визначення пріоритетних напрямів сталого розвитку України, враховуючи культурний чинник; для реалізації інтеграційного механізму виконання договірних зобов'язань перед Європейським Союзом та ін. Розроблені та науково обґрунтовані рекомендації державним і регіональним органам можуть застосовуватися для розроблення стратегій соціально-економічного розвитку, національної інноваційної системи, регіональних інноваційних підсистем, кластерних стратегій.

Монографія буде корисною для науковців, державних службовців, викладачів, аспірантів і студентів гуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти.

Ємельяненко Лариса Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, професор, заступник завідувача кафедри національної економіки та публічного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (e-mail: lora-lara@ukr.net, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6611-5228>).

Yemelyanenko Larysa Mykhaylivna – Dr.Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Professor of the Department of national economy and public administration of the Vadym Hetman Kyiv National University of Economics.

Надійшло 01.06.2020 р.